

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך ל, תשלי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בכינויים דבוקים (שבהם, לפחות בעברית המדוברת, אָתִי, אַתָּךְ וכו', הן מלות-הנטייה של עַם) יש שימוש פגוץ "כאשר הודיע מר המר, שמנוי וגמור א ת ו להפעיל תכנית זו . . . " (הארץ 19.2.79), וכך בספרות — "גמור אתנו שזוהי הדרך היחידה" (ב' פישקו, גלגולי חיים, תש"ח, עמ' 41) לצד "גמור היה עמי" (שם, עמ' 107). וכבר פתב נ' סוקולוב "מנויה וגמורה א ת י לשנות את רַדְקַצִּיית 'העולם'" (א' חרמוני, בעקבות הבילויים, עמ' 144).

יחיאל בן-נון

על המשפט הסתמי

אורה שורצנולד (להלן א"ש) העלתה במאמרה — "מה בין המשפט החסר למשפט הסתמי?", לשוננו לעם מחזור ל', קונטרס א' (רצ"א) — שאלה חשובה ומעניינת ופתרה אותה בדרך חדשה: 'משפט חסר' הוא קטגוריה תחבירית, ואילו 'משפט סתמי' הוא קטגוריה סמנטית, ואין לה שייכות לתחביר. לקביעת אמת המידה לסתמיות אנו נזקקים לנושא של 'מבנה העומק', מונח הלקוח מהדקדוק הגנראטיבי-הטראנספורמאטיבי (להלן: דג"ט), היינו אותו משפט, שנראה קיים ברקע של המשפט שבשטח הנתון, והוא משמש מקור לו. אם

'נושא-העומק' איננו ידוע לנו, איננו מפורש, כלומר "הוא בעל תכונת סתמיות מבחינה סמנטית" (ע' 19), אז ורק אז "המשפט הוא סתמי". שיטתה ומסקנותיה מחייבות אותי לשוב ולבדוק את דרכה.

אקדים כמה דברים כלליים, שחשיבות עקרונית להם, על הדג"ט. בעלי שיטות מדעיות חדשות מייחסים פרגיל, גילויים וכוחות מופרזים לחידושיהן, מרוב התלהבות. עשוי להתקבל הרושם, כאילו הבעיות האמיתיות לא היו ידועות לפני כן, ולא ניתן למצוא להן פתרון מניח את הדעת — עד שקמה השיטה החדשה. הערתה של א"ש בפתח מאמרה בכיוון זה ראויה אמנם לציון במתינות שבה ולהכרה גם מצד המסתייגים מן הדג"ט מכמה בחינות, שלא פדברי אחדים מחבריה לשיטה. חידוש הדג"ט הוא קביעת המונחים הטכניים הנ"ל מתוך הנחה, שכל משפט נתון יש מאחוריו משפט רקע בעומק, כלומר בהפרכתו או בתת-הפרכתו של המדבר, שהוא שונה, אַלְמֶנטָרִי יותר, מן הנתון. הנחה מעין זאת הייתה קיימת גם בשיטות התחביר הקודמות, אלא שלא נקבעו מונחים תחביריים לתופעה — לא רק משום שלא מצאו מונחים מתאימים, כי אם, לפי מיטב הבנתי, משום שלא חשו צורך בהם.

אכן, לדעתי, טעות גדולה יש בהנחה הנ"ל של הדג"ט. מה שנמצא ברקע, איננו מנוסח, ולפיכך גם אינו יכול להיות בנוי. אלה הם הרהורי לב שוטים, מחשבות, מגמות וכונות, שרק בלבוש הלשון נמצא להם ניסוח, כלומר מבנה. ומבנה תחבירי יכול להיות רק במשפט המנוסח שעל פני השטח. אין זאת

אומרת, שאין לתחביר עניין במה שמתרחש בתודעתו של בעל המשפט — אדרבה, לעתים אין לך אפשרות לפתור את מגמת המשפט המנוסח אלא בנסותך לחדור אל מעבר למסך הנפש. אולם שתי מגבלות לכך: א) אי אתה רשאי לכפות את הדרך ואת הטכניקה הנראות לך על בעל המשפט — רק הוא מוסמך להכריע, ועליך לשאוף לתפוס את הכרעתו בזהירות יתרה וללא השערות רחוקות; ב) אי אתה רשאי לכפות פללי טכניקה תחבירית על תהליכים הגיוניים ופסיכולוגיים גרידא. הדג"ט דילג על שתי המגבלות הללו בפתחו, מתוך מגמה ליצר דגמים ומסגרות קבועים מראש לכל המשפטים האפשריים בלשון, ט כ נ ו ל ו ג י ה תחבירית, שעשויה להביא תועלת מעשית רבה; ואין פלא: הזרתו ולידתו במוסד טכנולוגי. אבל אי-אפשר לזפות טכנולוגיה מדויקת מינה ובה בדיוק מדעי.

לפי אחת ההשערות, למשל, שהייתה מקובלת זה דורות במדע התחביר, ולא הוכחה מעולם, אך נראתה נוחה לבעלי הדג"ט, על-פן אומצה לצרכיו, משפט מעין "ראובן מוכשר וחרוץ" נתהוו מתוך שני משפטי יסוד "ראובן מוכשר" ו"ראובן חרוץ". תפיסה אחרת, חדשה ומנוגדת לה היא, שאין זה אלא משפט פשוט, שנותרב ע"י המדבר בהעלותו נשוא מחובר משני מושגים קרובים זה לזה ומשלימים זה את זה, כלומר שנתקשרו אסוציאטיבית זה אל זה. הספָרְתִי והוֹכָחְתִי אגב סתירת השיטה הישנה! לא נוחה הייתה לטכנולוגיה החדשה

1. במאמרי "להבהרת המושג 'פוללי' בתחביר", ברבעון ארגון המורים התיכוניים, 'מעלות', תשכ"ז, חוברת ג (כ"ג).

ולא נתקבלה על דעת חסידיה². כך הדג"ט פופה על אביו של ראובן לבנות את המשפט הנ"ל אגב נתינת דעתו פעמיים על בנו לצורך קישור הנשוא המתאים אליו. כפייה זו בעינה תעמוד, גם אם אביו יודע, שבתוך שיחה על מוכשרים ועל חרוצים ועל מוכשרים-חרוצים אמר את שאמר, וכנראה, גם אם יאמר "ראובן מוכשר וחרוץ פאחד", או במקרים אחרים כיו"ב. אבל אם בדורות הקודמים זכאי היית לתבוע הוכחות ולדחות את שלא הוכח, דור הדג"ט רואה עצמו פטור מהוכחה מדעית ע"י עצם כבילת המחשבה במונחי תחביר ובסימנים טכניים, שמשרים על הקורא הרגיל (גם איש מדע) את הרושם של עובדות בדוקות ומאושרות. ככול שיהיו המונחים והסימנים מוצלחים יותר, כן ישכנעו יותר.

אין דרפה של א"ש בהטעיה כזאת; לפיכך אין פאן המקום להרחיב את הדיבור על ספנה זאת. אולם לא אגזים הרבה, כמדומני, אם אומר, שהיא עצמה נלפדה ברשת השיטה. הנה תחילה דוגמה קטנת-ערך לפי היחס. כשהיא מספירה את משפטי הקריאה מעין 'שלום!', 'לילה טוב!' כמשפטים חסרים (ע' 17), הדין עמה לכל הדעות. אבל כשהיא מגדירה אותם כמושאים (שם) בהנחיה "חשוב על 'הוא אמר לנו שלום', 'הוא איחל להם לילה טוב'", טעות בידיה, לפי מיטב הבנתי — די לעיין במטבע הלשון המלאה 'שלום עליכם!' כדי להיוכח, שיש פאן קיצור או

---

2. ר' מאמרו של עוזי אורנן "כולל ומחויבר", לשוננו חשל"א, ע"א לא התמודד עם ראיותיי, אף לא ראה להזכירן, אלא הלביש את תפיסתו (לפי ההשערה הישנה) בסימנים הטכניים של הדג"ט והפקיד בידי אלה את "הוכחת" צדקתו בטכניקה, שפיון לפי צורפו.

חיקוי קצר של משפטים מעין 'שלוש (לילה טוב) יהיה (יבוא) עליכם', פלומר בהשמטת הנשוא המובן-מאליו או אף באי-העלאת המיותר בלשון. ואין לבוא בטענה אליה, שלשונה, המתונה והזהירה, באה לכפות השקפה מסוימת, אלא שהיא עצמה נוחה לקבל דעה לא-בדוקה, שפבר נתקבלה בדג"ט, כנראה.

עובדה זו בולטת יותר בעיבוד העניין העיקרי הנדון במאמרה.

אין לבטל את זכותה של א"ש במה שהרחיבה את היריעה להתבונן במשפטים 'סתמיים' גם מצד הסמאנטיקה; אדרבה, יש להפיר לה תודה על כך ולעודדה להמשיך בבירור האספקטים הסמנטיים למיניהם, בהרחבתם ובמינם לתועלת חקר הלשון (להלן ארמוז קצת על פיוניהם).

אולם במאמרה הנדון שגתה א"ש שתי שגיאות, האופייניות לדג"ט פמוספר לעיל. א) דוקא ע"י העברת קאטגורין ה'סתמיות' כולה לתחום הסמאנטיקה נגרם טשטוש מסוכן בינה ובין התחביר, באשר הטיפול בבעית הסתמיות — עם כל ההבחנות בין הרמה התחבירית לרמה הסמנטית — נעשה בכלים תחביריים ובמקביל למושגי התחביר. ב) הבעיה התחבירית הספציפית של מה שנקרא עד פה 'משפט סתמי' בתחביר נתעלמה מעיני א"ש, ותוסיף להטריד את חקר התחביר, באשר לא נפתרה כלל במאמר.

אם נלך בעקבות מאמרה, פלומר נשתמש בקריטריון, שקבעה א"ש להבחנת משפט סתמי (ר' פסקה 1 שבמאמרנו), יהיה עלינו להסיק מסקנה חד-משמעית בצורת כלל מפורש,

שכל משפט, אשר פועל סביל הוא נשוא בו, יהיה סתמי ממילא. בעקבות דגם (3) 'העלה מחיר הלחם' (ע' 19) ניאלץ להגדיר גם 'הפלי נשבר', 'זרם החשמל הופסק', 'עוד לא נותקה השלשלת' וכן המשפט דנן 'ניאלץ להגדיר...'. פמשפטים שלמים ('לא-חסרים') מבחינה תחבירית וסתמיים מבחינה סמאנטית. אין אסון בכך. אבל (א) יש לתמונה על א"ש, שלא הסיקה מסקנה זו בעצמה, אלא הסתפקה בדגם בלבד; (ב) עלינו להוסיף, כי הזאיל ובתחביר אין עסקנו בשאלות הסמאנטיקה, עלינו להסתפק בהגדרת המשפטים פ'שלמים' (הגדרה חינוכית עדיפה משלילית), ובודאי גם א"ש תספיק לכך (אלא שבמאמרה ראתה עצמה נאלצת להבליט גם את ההיבט הסמאנטי).

אך יתחייב מפאן להרחיב את ההגדרה הזאת גם על משפטים, שהנשוא בהם הוא פועל עומד (במובן המקובל בידינו, ואין צורך לבדוק פאן מחדש את המונח, שהרי אין כונתנו אלא לזיהוי הפעלים מסוג זה). מבחינה סמאנטית אין הבדל בין המשפט 'העלה מחיר הלחם' למשפט 'עלה מחיר הלחם' — הגורם לעלייה (= להעלאה) אינו ידוע לנו, ואין להעלות על הדעת, כי המשפט השני פוטרנו מסקרנותנו הסמאנטית לגבי גורם העיבדה (הממשלה, המאפיות, הפועלים ותביעותיהן, הבהמות המפונקות לאכול לחם או אותו יהודי אביון, שמרבה לאכול לחם). תאמר: 'העלה' מחייב את השאלה 'ע"י מי?', כלומר שאלת המושא, ואילו 'עלה' מעלה שאלת התיאור, 'בגלל מי?' — הרי אלה הן קאטגוריות תחביריות, ואין הללו קלבאנטיזם לגבי המשמעות. תאמר: 'העלה' מניח קיומו של 'נושא העומק' אשר 'העלה', ואילו הנשוא 'עלה' מתעלם

ממנו, ואנו נקוטים כלל, שרק היעדר בהירות לגבי הנושא עושה את המשפט סתמי — זה נכון, אבל שוב הקפּתָנוּ במונחים, וגם במושגים, שאחיותם במבנה המשפט, ומה לזה ולשאלת המשמעות? סוף סוף יש להודות, שבלי פנייה אל נתונים תחביריים אין אפשרות להגיע אל הסתמיות. גם במשפטים מעין 'המפתח אבד', 'התלמיד בטל מלימודיו', 'כל החדר שחזר (מלא פִּיח)', או המשפט שלי בראשית הפסקה הזאת, 'יתחייב מכאן... ' (או אף 'יוצא מכאן') — האצבע המאשימה מתרוממת, בלא שתדע בעצם, כלפי מי.

כמובן, סתמיות סמאנטית יש בכל המשפטים, שהנושא

שבהם —

(א) יהיה פִּינוּי סְתֵמִי, כגון (1) הכול ("הכול יודעים"), כלום (מאומה), פלוני (אלמוני), זולת, מי-שהוא, משהו, (2) אדם ("לא היה שם אדם"), איש, דבר, אחד ("בא אחד ולקח"), דבר־מה וכיו"ב;

(ב) יהיה מלווה לואי, שהוא פִּינוּי סְתֵמִי, כגון (3) כל ("כל תלמיד יודע"), "כל המורים מתאוננים"), שום, איזה(־שהוא), כל-שהוא, שאר, יתר, (מ)קצת, מספר, מבחר ועוד;

(ג) יהיה פִּינוּי פּוֹעֵל משורשו של הנשוא (במקום פִּינוּי סְתֵמִי!), כגון "ושמע השומע".

לכאן שייכים הדגמים 1, 4, 5 של א"ש ואלה שהוספנו עליהם. אמרנו "כמובן", משום שהסתמיות טבועה ביסודי הדיבור האלה מעצם בריאתם. בטרם ייבחרו לבוא במשפט לפנינו. אמנם סוג ג עשוי להיחשב לפונקציה של הנשוא; אבל

גם בו פונת הסתמיות קודמת לבניית המשפט. מכל מקום כלל זה שונה משני הקודמים בכך, שבעל המשפט מודע לסתמיות ושמא אפילו מתכוון אליה בפירושו; שם, פשוט, אין הוא נותן דעתו עליה.

אבל יהיה עלינו להוסיף עוד סוג אחר, שא"ש (שוב) לא הזכירנו כלל בדגמיה: כל משפטי השאלה המכוונים אל הנושא או אל הלואי אשר עמו. הן משפטים אלה אינם אלא גון אחר של בעלי הפינאיים הסתמיים. שם הידיעה נעלמת מן השומע, ואפשר, שהמדבר יודעה; כאן הידיעה נעלמת מן המדבר, ואפשר, שהשומע ידענה. "מי יודע?", "מה נעלם?", "איזה מורה לא ישאל?" — בכל כגון אלה, שוב, שאלת הסתמיות אינה תוצאה של המשפט, כי אם סיבתו. על כן גם אין זו שאלת 'נושא העומק', כי אם, בפשטות, שאלת הנושא. והנושא מוצג ומיוצג יפה במשפטים משני הסוגים, (א) ע"י פינאי סתמי או (ב) ע"י פינאי שאלה. אין אנו מצפים למהו נוסף מבעל המשפט או מן המבנה התחבירי.

רצוי להזכיר כאן אותו סוג של משפטים, אשר זה כבר מקובלת לגביהם ההבחנה בין 'נושא דקדוקי' ובין 'נושא הגיוני'. פונתי למשפטים מעין אלה: "לך אסור לשתות יין", "רצוי לי להזכיר זאת", "אבל (יהיה) עלינו להוסיף עוד", "עליו מוטל לעשות את הקשה". הנושא הדקדוקי בכל אלה הוא שם-הפועל, בהכרח, שהרי במקומו נוכל להציג את שם-העצם או את שם-הפעולה, "הדבר, המעשה, השתייה, ההוספה". ואילו נושא הגיוני רואים באדם, שהפעולה המרומזת בשם-הפועל היא פעולתו. בעצם גם זאת קאטגוריה סמאנטית, אלא שאין בנושא

לא-תחבירי זה³ שום סתמיות. אך לפי הדג"ט יהיה בכל המשפטים מסוג זה — בעלי נושא הגיוני שונה מן הדקדוקי — עוד נושא שלישי, 'נושא העומק', הגורם ל"איסור" וכו', כלומר "נושא סמאנטי", והוא סתמי.

והנה תתעורר עתה בעיה רצינית — במשפט מורכב, המכיל משפט נושא, כאשר הנושא של המשפט העיקרי הוא פועל סביל או עומד, או משפט מושא, כאשר אותו נושא הוא פעיל ויוצא, כלומר תובע מושא להשלמתו. דגם (2) של א"ש מדגים יפה את התופעה של משפט נושא: "ולא נודע, פי באו אל-קרבנה". אבל הואיל ו"במבנה העומק קיים נושא אחר למשפט" (ע' 18), והמשפט הראשי הוא "איש לא ידע, . . .", הדג"ט מחייב אותנו לכנות את המשפט המשעבד 'משפט מושא', כלומר, הוא רוצה לשנות קאטגוריות תחביריות בשיקולים סמאנטיים או קרובים להם, אף שהם לפחות(!) מפוקפקים, ומשוערים לכל היותר. אף במשפטים פשוטים, שנושואם סביל או עומד, כמובאים לעיל (דגם 3 של א"ש, למשל), יהפוך הדג"ט את הנושא למושא ויחייבנו לומר: "נגנב לי את כל הכסף", יש לנו את כל הנחויץ", "חסר לו רק את

---

3. תחבירי איננו, לפי שאין הוא הולם את כללי התחביר החלים על הנושא, אעפ"י שהוא חלק עיקרי במשפט הנתון, והוא מפורש. אפשר לראותו כ'נושא סמאנטי', באשר מצד המשמע במשפט הוא הנושא לפעולה הנוכרת, כאמור. לעומת זאת, 'נושא העומק' (ר' בהמשך) אינו נושא כלל — לא תחבירי, שכן בכלל איננו חלק במשפט כל-שהוא (לא חלק עיקרי ולא טפל) אף איננו נמצא במחשבתו של בעל המשפט.

זה". לא נגזים, אם נראה בהתערבות זו הפיכת כל הסטאנדרדים התחביריים בפרט והלשוניים בכלל — וללא כל בסיס לגיטימי. אך נניח עתה לכל הפעיות החמורות האלה. א"ש תיטיב לעשות. אם תנסה לחקור את בעיית הסתמיות הסמאנטית, על כל היבטיה — טיבה ומידותיה, היקפה ודרגותיה — בלא לערבה בשאלות תחביר כל-שהן.

עתה נפנה אל התופעה, שאכנה אותה בשם 'סתמיות תחבירית', הלא היא התופעה הידועה לנו מטיפוסי המשפטים המוגדרים כ'סתמיים' בספרי התחביר הרגילים, המודגמים ע"י א"ש בדגמים 6-15. שוב נוכל לתחום את תחומה של התופעה תחימה חיצונית קודם כל. מדובר במשפטים, שלא יפורש בהם נושא, ושהגשוא בהם יהיה —

(א) פועל ס ב י ל בגוף נ ס ת ר , פגון "ביום ההוא ייתקע בשופר גדול" (דגם 6, וכן 7, 8);

(ב) פועל ע ו מ ד בגוף נ ס ת ר או ב י נ ו נ י (היינו שם-תואר), פגון "צר לי עליך" (דגם 9, וכן 10, 11);

(ג) פועל פעיל פל-שהוא בגוף נ ס ת ר , בלשון המ ק ר א , פגון "על פן קרא לבאר . . ." (וכן דגם 15);

(ד) פועל פעיל פל-שהוא בגוף נ ס ת ר י מ , פגון "כבר קראו לי הפיתה" (פן צ"ל, דגם 12, ואף 13, 14).

א"ש מוסיפה עוד בהקשר זה טיפוס של פועל בגוף נוכח, שבא לעתים במוכן סתמי, פגון "פה תאמר" (דגם 16) או "ומה תעשה אז?", "וכך אתה נמצא במבוכה". אף אני אוסיף גוף מדברים, הבא גם הוא לעתים בסתמיות, פגון "ומה נעשה אז?" וכיו"ב. בכל אלה הפונה עשויה להיות לעצם או לעצמים בלתי

ידועים. אולם אין אלה שייכים לעניין הנדון עתה, כי אם למשפטים בעלי הסתמיות הסמנטית בשל פינוי סתמי, שהנושא הולבש בו (ר' לעיל) — כל ההבדל מצטמצם בכך, שבמקום הפינוי (שם) תבוא כאן צורת פועל המשתמעת כמכיוונת אל גוף סתמי.

בעית הסתמיות התחבירית תימצא אפוא אך ורק בטיפוסיס א-ד הנ"ל — ואלה סימניה החיצוניים. על אלה א"ש מוסיפה את הסימן השני, "התחבירי", שהמשפט חסר נושא. זו הדרך הטכנית של הדג"ט. וזו טעות גדולה היא. 'חסר' פירושו 'נשט, וניתן להשלים'. אף א"ש מאמצת לה תפיסה זו בהסבירה את המושג (ע' 16). תפיסה זו כללית, מקובלת בכל ספרי הדקדוק והולמת את כללי ההיגיון ואת דרכי הלשון. אבל א"ש מחילה את השם 'משפט חסר' גם על המשפטים הנ"ל (סוגים א-ד), שאי אפשר להשלים בהם את הנושא. ואי אפשר להשלים בהם את הנושא, משום שאיננו חסר כלל. הוא נמצא במשפט, מבחינה תחבירית, אלא שהוא סתמי, כלומר מכיל בתוכו עצם או עצמים, שטיבם, היקפם, מספרם וכו' נתונים להבנתו של השומע או הקורא, לא שאינם ידועים לו. "שאינו ידוע" הוא קאטגוריה סמאנטית באמת; "שאינו גדור ע"י המשפט" הוא קאטגוריה תחבירית. אפשר לטעון בהסתברות רבה, שהוא תוצאה של צורת פועל מסוימת, כלומר תופעה מורפולוגית בעצם; אבל העובדה, שבעל המשפט נזקק לה כדי לספק למשפט את הנושא המתאים, הופכת אותו לתופעה תחבירית.

א"ש מביאה את הדוגמה היפה מספר התחביר של בלאו,

"לשיטתו 'חושך' הוא משפט חסר, ו'מחשיך' הוא משפט סתמי"
 (ע' 18); ובבדיקתה אכן ניתן להוסיף בראשון 'יש' (משום שהוא
 מורגש כחסר, אתה משלים אותו בדמיוןך בהכרח!). אך בשני
 אין היא מנסה להשלים כלום, ואילו רצתה, לא הייתה מוצאת כל
 אפשרות להשלים (לאמור, אין צורך ואין אפשרות!) — שכן
 'מחשיך' מכיל בקרבן את הנושא ואת הנשוא במלה אחת (סוג ב
 דלעיל). רק הבטה טכנית שטחית — והיא אופיינית לדג"ט
 המעוניין בפריסה טכנית של מבנה המשפט — תמצא שויון
 במבנם התחבירי של שני הדגמים. מבחינה תחבירית אמיתית,
 מהותית, אין הם דומים כלל: האחד חסר באמת (במקרה זה
 הנשוא ולא הנושא!), האחר שלם.

מפאן יוצא: כל 'המשפטים הסתמיים'
 שלמים. הם אפשריים רק בסוגים א-ד הנ"ל, פשהצד השווה
 שבהם (נוסף על הסימנים החיצוניים הנ"ל) הוא, שהנשוא,
 בצורתו המיוחדת של הפועל, מכיל גם את הנושא, נושא
 בלתי-גדור, אבל ידוע. שום 'משפט חסר' אינו עלול
 להיות 'סתמי', שהרי במשפט החסר הנושא (או הנשוא או
 שניהם), משום שהוא ידוע, מתוך המשפט הקודם או מתוך
 הסיטואציה שבמציאות. בכך מתמצה האספקט התחבירי, ובכך
 מוצדק המונח 'משפט סתמי'.

מובן, שנוכל להעלות גם את האספקט הסמנטי לגבי
 'המשפטים הסתמיים'. בודאי נכון להגדירם גם פסתמיים
 במשמעם, ככל אלה שטיפלנו בהם לראשונה. אך אסור לנו
 אפילו להקבילם למשפטים שנושאים "אינו ידוע", שכן כל
 עימות כזה, בין של דמיון בין של ניגוד, עלול לעזרר את הרושם,

כאילו עיסוקנו הוא תחבירי. יש לנתק את שני העיסוקים זה מזה לחלוטין. לשם כך הנני מציע את המונח 'היגד סתמי' (או מה-שהוא דומה) לסמאנטיקה ואת המונח המקובל 'משפט סתמי' לתחביר. וראוי, שייחקרו ההיגדים הסתמיים לתנאיהם ולסימניהם, למיניהם ולדרגותיהם — ללא זיקה פל-שהיא לתחביר⁴.

בכך יכולתי לסיים. אך לא אוכל לעבור בשתיקה על טעות אחרת, המקובלת מאוד בדג"ט, והיא מצויה גם במאמרה של א"ש (ע' 20), לצערי. בספרי הדקדוק המקובלים לא ראו צורך לדייק בשאלה, ובעלי האסכולות המודרניות (לא רק הדג"ט) עיתו את פתרון השאלה.

הללו רגילים להסיק מן המערכות המורפולוגיות הידועות — כגון 'שמרתי, שמרת, שמר... ' — שהגוף השלישי מכיל בקרבו פינוי בדומה לראשון ולשני. הואיל והצורות 'שמרתי/אשמור, שמרת/תשמור, שמרתם/תשמרו' וכו' שוות (כך, לדעתם!) לביטויים 'אני שמרתי / אני אשמור' וכו', על כן גם 'שמר / ישמור, שמרה / תשמור, שמרו / ישמרו' שוים לביטויים 'הוא שמר... היא שמרה... הם ישמרו'.

מוטעית ההנחה במידה מסוימת, ומוטעית המסקנה במידה מרובה. הסופיות '-תי, נו... ' והתחיליות 'א- נ-... ' אינן פינויים. מבחינה היסטורית אפשר לראותן כגלגולי פינויים,

---

4. מוטב — גם ללא השתעבדות לדג"ט, שגישתו הכללית חוסמת את הדרך לבחינה המהותית של התופעות.

אך היום אינן אלא סימני גופים, צורנים, שאין להם כל מעמד עצמי; הן קיימות רק כחלק של צורת פועל מסוימת. 'ספרי = ספר שלי', כלומר יש בו צירוף תחבירי של שני יסודות (שם וכינוי) משני צדדיו של סימן השווה; אבל 'ספרתי ≠ אני ספרתי', כי לפני סימן השווה יש יסוד אחד בלבד (פועל) ואחריו שניים (פינוי ופועל) — גם מבחינה סמאנטית אינם שווים, שהרי ההדגשה, המובעת ע"י הפינוי הנוסף, גם היא יסוד סמאנטי, חשוב לעצמו. טעות כפולה טועים אפוא הלינגויסטים המודרניים בעצם הנחתם: הם מניחים פינויים במקום שאינם (במקום הצורנים), והם מבטלים את הפינוי במקום שישנו בפירוש. נראה, שזו תוצאה של התבססות מופרזת על עגת הלשון הקרויה פרגיל, בלא הצדקה, "עברית מדוברת" (פאילו עגה זו, המזלזלת בדברים, שנראים פעוטים, ומטשטשת אותם בהשפעת שפות אחרות, ראויה לייצג את הלשון העברית בדיבור).

על יסוד הטשטוש הזה מסיקים, שגם בגוף השלישי מצוי הפינוי 'הוא, היא, הם'. א"ש (ע' 20) נוהגת אמנם זהירות באמרה: "צורתו הדקדוקית מלמדת על נושא מפורש פלשהו", "הם נזכרים בצורה הנטויה". אך כבר הביטוי 'נושא מפורש פלשהו', המטשטש את הראייה התחבירית, ועוד יותר, המסקנה לתחביר, ש"לפיכך הם מצויים במבנה השטח גם במבנה העומק" — יש בהם טעות והטעיה כאחד. 'קראו' אינו 'הם קראו'. מוכיחה עצם העובדה, שהפעלים 'קרא, קראה, קראו, יקרא, תקרא, יקראו' דורשים נושא "כדי להוות משפט — אחי קרא", "דודתי תקרא", או לפחות, "הוא קרא", "הם

יקראו"; לאמור, הם אינם אלא נושא בלבד. וכן תוכיח העובדה, שאותם הפעלים יקבלו רק את הנושא 'אחי' או 'הוא', 'האחים' או 'הם', ולא את שניהם; "האחים הם קראו" תשמע רק בעגה הנ"ל, שחוקי הלשון אינם מחייבים אותה. והזכחה מכרעת היא השלישית: רק "קראו" הוא משפט סתמי, ולעולם לא "הם קראו"; אכן "קראו" עשוי להיות גם משפט חסר, אבל אז זכרונוך ישלים 'הילדים' או 'הם' — ואילו בסתמי לא יידרש הזיכרון לפעולת השלמה כל-שהיא, וכמובן, לא יפעל בכלל לגבי הנושא, באשר הפועל לבדו רומז⁵ אליו. הוא הדין לגבי המשפטים "קוראים לו" או "יקראו לו". תופעה זו תסתבר לך, אם תניח, פי צורות גוף שלישי הן מעין צורות בינוני, של עבר ושל עתיד, כמו בינוני פועל של הווה — דבר, שניתן להצדיקו מצד מדע הלשון, בייחוד מצד הדקדוק ההיסטורי. וזאת לזכור: צורני הסופיות בעבר מביעים את הנושא רק בגוף ראשון ושני, שכן א ל ה מכוונים אל עצם מוגדר, אחד בלבד, והוא הדין לגבי תחיליות העתיד; תחיליות העתיד לגוף שלישי גודרות רק את המין, וסופיות העתיד את המספר, ובעבר מין ומספר — של העצם הנרמז — על פן א פ ש ר ו צ ר י כ להוסיף את הנושא בשם-עצם או בכינוי, כמו בבינוני פועל. הבינוני ללא נושא מפורש מביע סתמיות, בדומה לשם-הפועל, לפיכך הנושא הסתמי נרמז בו או נמצא בו.

5. 'רומז אל הנושא' אינו סותר את הגדרתי דלעיל 'הנושא נמצא במשפט'. כשאנו דנים בפועל מצד צורתו (היבט מורפולוגי), נכון לדבר על רמיזה בכיוון העצם, כשאנו דנים בו מצד תפקידו במשפט (היבט תחבירי). נכון לומר, שהוא נושא, שהנושא הסתמי (היינו סתמיות הנושא) כלול בו.